

mgr Łukasz Podlaszewski
Uniwersytet Gdański
Wydział Historyczny

Streszczenie pracy doktorskiej
**Pasażerska żegluga wiślana a kultura czasu wolnego
w Królestwie Polskim 1815-1915**
Gdańsk 2021

Dzieje wiślanej żeglugi parowej rozpoczyna niezwykle ciekawy okres pionierów tej komunikacji – przedsiębiorców: Konstantego Wolickiego, Piotra Steinkellera i Eduarda Guiberta, którzy sprowadzali na Wisłę z Anglii i Francji pierwsze parostatki. Prawdziwy rozwój nastąpił za sprawą utworzonej przez hrabiego Andrzeja Zamoyskiego Spółki Żeglugi Parowej, w której udziałowcami stało się wielu polskich ziemian. Po jej upadku i wygaśnięciu przywileju wyłączności nastąpiła epoka wiślanej konkurencji, w której czołową postacią był Maurycy Fajans. Parowce były pierwszym nowoczesnym środkiem masowego transportu, który pojawił się na ziemiach polskich. Przyczyniły się one do wytworzenia nowych zwyczajów spędzania wolnego czasu wśród mieszkańców nadwiślańskich miejscowości, zapewniając im ekscytującą wodną przejażdżkę i transport do atrakcyjnych terenów rekreacyjnych. Badanie dziejów wiślanej żeglugi parowej to ciekawa podróż po historii rozwoju kapitalizmu na ziemiach polskich, zaangażowania szlachty w przedsięwzięcie oraz późniejszej konkurencji między prywatnymi armatorami rekrutującymi się spośród mieszczan z położonych nad rzeką miast. Jest to także spotkanie z niezwykle interesującymi środkami transportu oraz zachodzącymi w ich konstrukcjach udoskonaleniami.

Opisywane powyżej zagadnienie zostało po raz pierwszy dokładnie zbadane i opisane przez Witolda Arkuszewskiego, który w 1973 roku wydał publikację „Wiślane statki pasażerskie XIX i XX wieku”. Warto w tym momencie podkreślić, że wskazany temat nie doczekał się wielu innych opracowań, a te które powstały nie wносиły wiele nowego do stanu badań i w dużej mierze powoływały się na ustalenia zawarte w omawianej pozycji. Witold Arkuszewski oparł swoje badania przede wszystkim na kwerendzie XIX-wiecznej prasy. W jego pracy, ze względu na jej pionierski charakter, pozostawało jednak wiele luk, znaków zapytania oraz kwestii nie do końca jasnych i rozstrzygniętych. Niniejsza praca stara się w jak największym stopniu uzupełnić te braki i rozszerzyć wiele wątków tak, aby stworzyć opracowanie oparte na znacznie bogatszej podstawie źródłowej. Przygląda się ona także

XIX-wiecznej wiślanej żegludze pasażerskiej z perspektywy kultury czasu wolnego, co do tej pory nie zostało dostatecznie zbadane. Jako obszar zamierzonych badań przyjęty został odcinek Wisły wyznaczony granicami zaboru rosyjskiego. Skupiono się przede wszystkim na miastach, na czele z Warszawą, która stanowiła siedzibę najważniejszych spółek żeglugowych, a także centrum życia kulturalnego i towarzyskiego na danym terenie. Przyjętą cezurą czasową są lata 1815-1915, a więc okres od utworzenia Królestwa Polskiego do wybuchu I wojny światowej, w trakcie której zniszczeniu uległa większa część XIX-wiecznej floty wiślanych parowców.

Konstrukcja rozprawy ma charakter problemowy. Pierwszy rozdział ma za zadanie przybliżyć czytelnikowi rzekę oraz jej konkretny odcinek, na którym pływały parowce stanowiące przedmiot badań. W pierwszym podrozdziale przedstawiona zostaje podstawowa charakterystyka Wisły pod względem geograficznym, a także zarys jej związków z człowiekiem od początku obecności ludzi nad jej brzegami. Ukazana zostaje także rola królowej polskich rzek w dziejach państwa polskiego, rozwoju jego miast i gospodarki. Jest to historia m.in. wiślanego spławu i zajmujących się nim flisaków. Poruszony został również wątek obecności Wisły w kulturze, m.in. w sztuce oraz poezji. Drugi oraz trzeci podrozdział zabierają czytelnika na swego rodzaju wycieczkę krajoznawczą, w trakcie której przybliżono kolejne warte uwagi miejsca i miejscowości na badanym odcinku rzeki. Najpierw przedstawiony został odcinek górny, od Sandomierza do Warszawy, a następnie dolny, od Warszawy do Ciechocinka. Część ta umożliwi nakreślenie obrazu tego, jak wyglądał teren działalności wiślanych parostatków i co mógł napotkać pasażer odbywający podróż na ich pokładzie. Zostały tutaj wykorzystane źródła z epoki, takie jak m.in. „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, czy „Brzegi Wisły: od Warszawy do Ciechocinka (Przewodnik Żeglugi Parowej)”. Materiały te zostały uzupełnione współczesnymi publikacjami o charakterze krajoznawczym, przewodnikami turystycznymi i pozycjami monograficznymi. Całość zilustrowana została XIX-wiecznymi rycinami ukazującymi poszczególne miejsca nad brzegami Wisły oraz fragmentami „Topograficznej Karty Królestwa Polskiego” z 1839 roku, pokazującymi poszczególne fragmenty rzeki.

Drugi rozdział pracy jest najobszerniejszy i przedstawia dzieje pasażerskiej żeglugi parowej na Wiśle w Królestwie Polskim w badanym okresie. Ma on w pewnym stopniu charakter kroniki wydarzeń, która w porządku chronologicznym pokazuje kolejne etapy rozwoju wspomnianej żeglugi. Ukazane zostają losy poszczególnych armatorów, ich wzajemne stosunki oraz pojawianie się nowych rozwiązań technicznych i ofert przewozów pasażerskich. Pierwszy podrozdział ma za zadanie wprowadzić czytelnika w historię wynalazku statku parowego, jego pierwszych prototypów i pierwszych udanych połączeń pasażerskich na świecie

i w Europie. Kolejny podrozdział prezentuje początki żeglugi parowej na terenie Królestwa Polskiego, przybliżając dzieje pierwszych jednostek i ludzi odpowiedzialnych za ich sprowadzenie do kraju. Kolejne trzy podrozdziały poświęcone są Spółce Żeglugi Parowej hrabiego Andrzeja Zamoyskiego i traktują kolejno o jej: początkach, rozwoju i upadku. Podrozdział szósty ukazuje niezwykle ciekawy okres w historii wiślanych parowców, związany z pojawieniem się nowych armatorów i konkurencją między nimi. Ostatni podrozdział opowiada o pierwszych latach nowego stulecia i schyłkowym okresie belle époque, który cechował się rozwojem parowców „salonowych” i wiślanej turystyki.

Zadaniem rozdziału trzeciego jest przyjrzenie się Wiśle oraz odbywającej się na niej parowej żegludze pasażerskiej pod kątem ich wpływu na kulturę czasu wolnego w położonych nad rzeką miejscowościach. Pierwszy podrozdział nakreśla czytelnikowi w zarysie historię czasu wolnego w dziejach ludzkości, przede wszystkim ukazując jak kształtowała się ona w XIX stuleciu. W tym miejscu następuje także ogólna charakterystyka rekreacji i rozrywki, jakiej poświęcali się w tym okresie mieszkańcy Królestwa Polskiego. Z racji tego, że jest to podrozdział stanowiący jedynie wprowadzenie do właściwych treści, skupia się on przede wszystkim na zbiorowości polskiej. Drugi podrozdział traktuje o formach rekreacji oraz rozrywki związanych bezpośrednio z Wisłą. Mowa w nim o wiślanych kąpielach, zimowych ślizgawkach, wioślarstwie, uroczystości „wianków”, czy tradycyjnych wycieczkach do nadrzecznych terenów rekreacyjnych. Dwa ostatnie podrozdziały prezentują wiślane parostatki jako sposób na spędzenie czasu wolnego oraz jako środek transportu, który przyczynił się do wytworzenia nowych zwyczajów wśród mieszkańców nadwiślańskich miejscowości. Czytelnik ma okazję dowiedzieć się jak wyglądało wejście na pokład statku i przebieg podróży z punktu widzenia pasażera, kogo można było spotkać podczas rejsu, a także jakie przygody przeżyć po drodze.

Na końcu pracy zamieszczony został spis statków parowych pływających w badanym okresie po Wiśle w granicach Królestwa Polskiego oraz spis obejmujący 300 wykorzystanych w pracy ilustracji. Są to zebrane przez autora ryciny, obrazy i fotografie pochodzące przede wszystkim z XIX-wiecznej prasy oraz ze zbiorów muzealnych. Pełnią one w tekście rolę cennych źródeł ikonograficznych odnoszących się do konkretnych zagadnień opisywanych w danym fragmencie pracy.